نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، سال نهم، شماره ۲، تابستان ۱٤۰۱.

صفحات ۱۰۳ – ۱۲٦

جنبش‌های اجتماعی نوین: مطالعهٔ موردی جنبش‌های زیست‌محیطی نوپدید

مسعود اخوان کاظمی[1]؛ دانشیار دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

پروانه عزیزی؛ دانشجوی دکتری دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

محمد باقر خرمشاد؛ استاد دانشگاه علامه طباطبایی، ایران.

محمد ابوالفتحی؛ استادیار دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

دریافت مقاله :۱۴۰۰/۰۹/۰۵ پذیرش نهایی:۱۴۰۱/۰۵/۲۸

چکیده

اصطلاح جنبش‌های اجتماعی‌نوین برای توصیف جنبش‌هایی به کار برده می‌شود که در اواخر دههٔ ۱۹۶۰ به واسطهٔ اقدام جمعی در عرصهٔ اجتماعی فعال بودند. از مهمترین جنبش‌های نوین اجتماعی می‌توان به جنبش‌زنان، جنبش‌صلح و جنبش‌زیست‌محیطی اشاره نمود. رشد سریع و شتابان جوامع صنعتی بدون در نظر گرفتن تخریب محیط‌زیست، مسائل و معضلات فراوانی را به وجود آورده است. از مهمترین مشکلات موجود می‌توان به فرسایش خاک، نابودی لایهٔ ازن، اثر گلخانه‌ای، و انواع آلودگی‌ها اشاره نمود. مجموعهٔ این عوامل، زمینه را برای شکل‌گیری جنبش‌های زیست‌محیطی فراهم نموده‌اند. نوشتار حاضر تلاش می‌کند تا به این پرسش پاسخ دهد که جنبش‌های زیست محیطی‌نوپدید چگونه در قالب جنبش‌های اجتماعی‌نوین قابل تحلیل هستند؟ و چه افزوده‌هایی بر جنبش‌های اجتماعی‌نوین داشته‌اند؟ بنابراین، با روش کیفی تفسیری، شیوهٔ مطالعات موردی چیستی و چرایی جنبش‌های زیست‌محیطی‌نوپدید را مورد بررسی قرار می‌دهد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که بحران‌های زیست‌محیطی که تبدیل به بحرانی جهانی شده است زمینه را برای شکل‌گیری، فعالیت وتاثیرگذاری جنبش‌های زیست‌محیطی‌نوپدید فراهم نموده‌لند. از اینرو جنبش‌های زیست‌محیطی‌نوپدید به منظور رویارویی با بحران‌های موجود، در ابتدا به افزایش آگاهی‌های عمومی پرداخته و سپس سازمان‌ها و گروه‌های طرفدار محیط‌زیست را ایجاد نمودند و در نهایت با ورود به عرصه سیاست، با استفاده از ابزارها و شیوه‌های جدید به بیان خواسته‌ها و اعتراض‌های خود به شیوه‌های مسالمت‌آمیز پرداخته‌اند تا از این طریق، ضمن وادار کردن حکومت‌ها به پاسخگویی و در نهلیت ورود مستقیم به عرصهٔ سیاست به عنوان گروه‌های ذی‌نفوذ و احزاب‌سیاسی بتوانند در حوزهٔ سیاست عمومی تأثیرگذار باشند. در نتیجه حجم وگستره قدرت اجتماعی و تاثیرگذاری سیاسی جنبش‌های زیست‌محیطی نوپدید باعث باز پروری و غنی‌سازی جنبش‌های نوین اجتماعی شده است. به گونه‌ای که امروزه می‌توان آنها را بعنوان نیروهای اجتماعی قدرتمند و بازیگرانی تاثیرگذار، در عرصه جامعه‌شناسی‌سیاسی مورد شناسایی و تحلیل قرار داد.

واژه های کلیدی: **جنبش‌های اجتماعی‌نوین، جنبش‌های زیست‌محیطی نوپدید، نیروهای اجتماعی،شیوه‌های لقدام، ماهیت سیاسی.**

[1]. نویسنده مسئول: Email:mak۳۹۲@yahoo.com

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

مقدمه

در اواخر قرن بیستم در اروپا و آمریکا مجموعه‌ای پویا از جنبش‌های اجتماعی به وجود آمد که در شکل، محتوا، پایه‌های اجتماعی و معنایی که برای مشارکت کنندگان داشتند با جنبش‌های پیشین متفاوت بود. از اینرو، این جنبش‌ها را که سرآغاز آن با جنبش‌های دانشجویی دهۀ ۱۹۶۰ فرانسه بود را جنبش‌های نوین اجتماعی نامیدند. جنبش‌های نوین اجتماعی، وضع موجود حاکم بر جهان را از زوایای مختلف زیر سؤال برده‌اند و با تکیه بر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در افکار عمومی جهان نفوذ کرده و آنها را به اعتراض علیه مسائل مختلف تحریک می‌کنند. همچنین جنبش‌های نوین اجتماعی با استفاده از ابزارهای نامتعارف از سیاست متعارف پارلمانی و انتخاباتی فاصله می‌گیرند و نیروی خود را از کنش مستقیم و تاکتیک‌های جدید کسب می‌کنند. امروزه، جنبش‌های نوین اجتماعی متعدد و متنوع هستند و اهداف مختلفی دارند با این وجود، مهمترین وجه اشتراکی که جنبش‌های نوین اجتماعی را به هم پیوند می‌دهد، اعتراض آنها نسبت به مسائل مختلفی است که به نحوی ریشه در مدرنیته و اقتصاد سرمایه‌داری دارد. از جمله مهمترین جنبش‌های اجتماعی نوین، می‌توان به جنبش‌های زیست محیطی نوپدید اشاره نمود.

جنبش‌های زیست محیطی نوپدید در واکنش به بحران‌ها و معضلات محیط زیست و به منظور حفاظت و حراست از زیست بوم بشری در اواخر دهۀ ۱۹۶۰ به وجود آمدند. از دیدگاه طرفداران این جنبش‌ها، چنانچه به صورت عملی برای حل معضلات و بحران‌های زیست محیطی چاره‌اندیشی نشود، جامعۀ بشری با فجایع عظیم و غیر قابل جبرانی مواجه می‌شود؛ به گونه‌ای که ادامۀ حیات بشر بر روی زمین، غیر ممکن می‌گردد. جنبش‌های مذکور بر ضرورت مشارکت مردم در حفاظت از محیط زیست تأکید می‌کنند. از طرف دیگر،وسعت و گستردگی بحران محیط زیست به گونه‌ای است که دولت‌ها به تنهایی قادر به حل و فصل بحران موجود نیستند؛ این موضوع، مشارکت مردم در قالب گروه‌های سازمان‌دهی شدۀ زیست‌محیطی و نقش آفرینی و حضور آنها در عرصۀ اجتماع و سیاست در امر حفاظت از محیط زیست را ضروری و اجتناب ناپذیر می‌سازد. از اینرو تمرکز جنبش‌های زیست محیطی نوپدید در ابتدا بر افکار عمومی و جهت دهی و هدایت جامعه به سمت مسائل زیست محیطی است؛ تا با استفاده از قدرت افکار عمومی و بسیج و سازماندهی آنها بتوانند دولت‌ها را وادار به حل مسائل زیست محیطی نمایند. در مرحلۀ بعد با بهره‌گیری از قدرت مردم و به پشتوانۀ افکار عمومی تلاش می‌کنند به طور مستقیم وارد عرصۀ سیاست و قدرت شوند در نتیجه دولت¬ها را وادار به تصویب قوانینی در زمینۀ حفاظت از محیط زیست نمایند و از این طریق مانع تخریب محیط زیست توسط دولت¬ها و شرکت¬های بزرگ شوند. و در تعامل میان دولت و قدرت سیاسی به عنوان یک نیروی اجتماعی قدرتمند و تأثیرگذار به ایفای نقش بپردازند. جنبش‌های زیست محیطی نوپدید به منظور دستیابی به اهداف مذکور، از ابزارها و شیوه‌های متعدد و متنوعی استفاده می‌کنند.

این مقاله در صدد پردازش جدید به جنبش‌های زیست محیطی نوپدید در قالب جنبش‌های اجتماعی نوین است و سؤال مقاله این است که جنبش‌های زیست محیطی چگونه در قالب جنبش‌های نوین قابل تحلیل هستند و پویایی جنبش‌های زیست محیطی چه افزوده‌هایی بر جنبش‌های اجتماعی نوین داشته است؟ فرضیۀ مقاله این است که جنبش‌های زیست محیطی با ایجاد گروه‌های متعدد و متنوعی و با استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی و شیوه‌های جدید مانند نافرمانی مدنی، اقدامات سمبلیک و نمادین و اعتراضات خیابانی و تظاهرات مجازی و حضور مستقیم در عرصۀ سیاست و قدرت در تلاش هستند که از طرق مسالمت‌آمیز و غیر خشونت‌بار، مانع از تخریب بیشتر محیط زیست توسط

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

انسان‌ها شوند و همچنین با ورود به عرصه سیاست و فعالیتهای سیاسی، به تاثیرگذاری بر سیاستگزاری‌ها و تصمیم گیرندگان سیاسی پرداخته و نوعی بازدارندگی در سیاست‌ها و برنامه‌های دولت‌ها در جهت حفاظت از محیط زیست ایجاد کنند.

جنبش‌های نوین اجتماعی از جمله مسائلی است که از زمان پیداش آن تا کنون مورد توجه متفکران و اندیشمندان سیاسی بوده است و آثار متعدد و متنوعی در این زمینه ایجاد شده است از مهمترین این آثار می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

دوناتلا دلاپورتا و ماریو دیانی. (۱۳۸۴)، در کتابی تحت عنوان "مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی"، در نه فصل به بررسی مبناهای ساختاری جنبش‌های اجتماعی نوین، تغییرات ساختاری آنها، بعد سمبلیک اقدامات آنها و شیوه های سازماندهی آنها پرداخته‌اند. و همزمان انواع جنبش‌های اجتماعی نوین به ویژه جنبش‌های زیست محیطی را بر اساس سرفصل‌های ذکر شده مورد بررسی قرار داده‌اند. ایوب میرکواسمی. (۱۳۸۸)،در مقاله‌ای تحت عنوان "ماهیت سیاسی جنبش‌های جدید اجتماعی"، به بررسی جنبش‌های اجتماعی جدید می‌پردازد. از نظر نویسنده جنبش‌های اجتماعی‌جدید از لحاظ ماهیت اجتماعی بایکدیگر تفاوت عمده‌ایی ندارند و از لحاظ سیاسی در جهت بازسازی و تقویت دموکراسی عمل می‌کنند از اینرو، تمام جنبش‌های اجتماعی‌جدید محافظه کار و مدافع وضع موجود هستند. مهدی برات علی‌پور و محمد رضا امانی. (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان "کنش‌های هویتی در جنبش‌های اجتماعی جدید (مورد مطالعه؛ جنبش‌های اعتراضی در ایران و انگلیس) "،از دیدگاه نویسندگان مقاله، گسترش ارتباطات نوین باعث شده است که جنبش‌های اجتماعی جدید در غیاب دستاوردهای سیاسی ملموس، به راحتی به حوزهٔ فرهنگی عمومی دسترسی پیدا کنند و از طریق جذب گستردهٔ حامیان، سازمان‌دهی آنها و گسترش اعتراض‌های مدنی در زمینهٔ سیاسی تأثیرگذار باشند. آنها برای تأیید ادعای خود جنبش‌های اعتراضی در ایران و انگلستان را مورد مطالعه قرار می‌دهند. حسن ناصر خاکی و همکاران. (۱۳۹۸)، در مقالهٔ "تحلیل جنبش‌های جهانی محیط زیست در راستای تأثیرگذاری ایران در تدبیر جهانی"، به بررسی زمینه‌هایی پرداخته اند که جنبش‌های زیست محیطی برای حضور ایران در عرصهٔ تدبیر جهانی فراهم می‌کنند. نویسندگان بر اساس نظرات آلن تورن به مطالعهٔ تطبیقی سه مؤلف هویت، هدف و رقیب در جنبش‌های زیست محیطی و انقلاب اسلامی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که امکان بهره‌گیری از جنبش‌های محیط زیستی برای حضور ایران در عرصهٔ تدبیر جهانی وجود دارد. بدین منظور، ایران باید سیاست‌های جهانی خود را به گونه‌ای تنظیم کند که در سطح جهانی به عنوان کشوری که مدافع محیط زیست است، شناخته شود.

داده ها و روش کار

با توجه به موضوع پژوهش روش کیفی تفسیری (مطالعهٔ موردی)، برای این تحقیق انتخاب شده است. ابتدا اطلاعات لازم از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، اینترنت، مقالات، پژوهش‌ها و پایان نامه‌هایی که در دسترس بوده است، گردآوری شده است سپس اطلاعات به دست آمده مورد تفسیر قرار گرفته است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

شرح و تفسیر نتایج

- **جنبش‌های نوین اجتماعی**

اصطلاح جنبش‌های نوین اجتماعی، برای توصیف جنبش‌هایی به کار برده می‌شود که از دهۀ ۱۹۶۰ در عرصۀ سیاسی و اجتماعی در غرب شکل گرفتند. از دیدگاه "دلاپورتا و دیلانی"، جنبش‌های اجتماعی جدید، شبکه‌های غیر رسمی مبتنی بر اعتقادات مشترک و همبستگی محسوب می‌شوند که از طریق استفادۀ مداوم از اشکال گوناگون اعتراض، حول موضوعات منازعه‌آمیز بسیج می‌شوند. بر اساس تعریف مذکور، جنبش‌های اجتماعی شبکۀ تعامل میان بازیگران مختلفی است که بسته به مقتضیات متغییر ممکن است شامل سازمان‌های رسمی باشند یا نباشند. آنها پدیده‌های سیالی هستند که هیچ طبقه یا بخش اجتماعی نمی‌تواند، دسترسی به آنها را محدود کند؛ فراتر از مرزهای دولت واحد هستند و بیشتر شکل موضوعات جهانی و فراملی به خود می‌گیرند (دلاپورتا و دیانی، ۱۳۸۴: ۳۳-۴۷).

از دیدگاه "آلن تورن"، جنبش‌های اجتماعی کنش جمعی کنش‌گران در عالی‌ترین سطح طبقۀ کنش‌گران می‌باشند که بر سر کنترل اجتماعی تاریخمندی، یعنی کنترل جهت‌گیری‌های فرهنگی عمده که روابط محیطی یک جامعه را به صورت هنجارمند سازماندهی می‌کنند، به نبرد می‌پردازند. از نظر تورن، یک حرکت اجتماعی فراگیر، زمانی جنبش اجتماعی خوانده می‌شود که از سه ویژگی "هویت"، "مخالفت" و"عمومیت" برخور دار باشد (تورن، ۱۳۸۰: ۱۷۰).

"ملوچی"[۱] جنبش‌های اجتماعی جدید را ذاتاً متکثر و دارای سطوح متفاوتی از کنش می‌داند که از بازیگران متفاوتی برخوردارند و دلایل متفاوتی برای مشارکت‌شان در کنش جمعی دارند. از دید او، جوامع پسا صنعتی قبل از هر چیز به نشانه‌ها توجه دارند؛ حتی تولید و توزیع کالاهای اقتصادی نیز به گونه‌ای سمبلیک با واسطۀ طرح، آگهی، تبلیغات، رسانه‌ها ..... انجام می‌گیرند. در نتیجه، جنبش‌های اجتماعی جدید معطوف به دسترسی به اطلاعات و بحث بر سر منابع سمبلیک می‌باشند، آنها قبل از هر چیز، به مبارزه در حوزۀ فرهنگ توجه دارند. همچنین از دیدگاه ملوچی، جنبش‌های اجتماعی جدید، مبارزاتی بر سر هویت هستند؛ این مبارزات تلاشی است برای وادار کردن دیگران به پذیرش چیزهایی که خود اعضاء آنها را قبول دارند، آنها برای اثبات چیزی که دیگران نفی می‌کنند، مبارزه می‌نمایند (رهبری، ۱۳۹۳: ۲۹۱-۲۹۳). جنبش حقوق مدنی، جنبش زنان، جنبش زیست محیطی، جنبش ضد نژاد پرستی، جنبش صلح و ضد هسته‌ایی و جنبش حقوق مردم بومی از مهمترین جنبش‌های نوین اجتماعی هستند.

مهمترین ویژگی جنبش‌های اجتماعی جدید عبارتند از:

۱- این جنبش‌ها در سه دسته و یا سه سطح محلی، ملی و جهانی امکان ظهور می‌یابند (همان: ۳۰۳)؛

۲- ترسیم مرزهای هویتی جدید: مکانیسم‌های باز تولید هویتی در جنبش‌های اجتماعی جدید از طریق ایجاد یک جو عقیدتی متفاوت و پیشنهاد راه‌حل‌های جایگزین حاصل می‌شوند. چنین فرآیندی، در نهایت منجر به ایجاد هویتی جدید می‌شود (باتامور، ۱۳۶۶: ۵۶)؛

۳- ماهیت فرا طبقاتی: جنبش‌های اجتماعی جدید تمایل دارد که از ساختار طبقاتی فراتر روند. این جنبش‌ها، اغلب نارضایتی‌ها و عوامل بسیج کنندۀ خود را حول محور موضوعات فرهنگی و نمادینی که با موضوعات هویتی سر و کار دارند، شکل می‌دهند؛ نه با نارضایتی‌های اقتصادی؛

[۱]. Melucci.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

٤- ابعاد فرهنگی و معنایی: از دیدگاه تورن، جنبش‌های اجتماعی‌جدید در درون روابط اجتماعی که ویژگی‌ها آنها، کنترل اجتماعی گرایش‌های فرهنگی توسط گروه‌های مسلط است، ایجاد می‌گردند (نش، ۱۳۹۳: ۱۶۴)؛

٥- دستیابی به وسایل نوین ارتباطی: جنبش‌های نوین از طریق دستیابی به وسایل نوین ارتباطی مانند: اینترنت، ماهواره، پیامک و نفوذ در شبکه‌های اطلاع رسانی، قادر گشته‌اند به آسانی علاوه بر آنکه ابراز وجود و هویت نمایند، افکار عمومی را به راحتی مورد تأثیر و سازماندهی قرار دهند (تیلی، ۱۳۸۹: ۲۵)؛

٦- کنش جمعی مبتنی بر تمایلات غیر ملی: جنبش‌های اجتماعی جدید، تحت تأثیر فرآیند جهانی شدن، بیش از پیش بین‌المللی شده‌اند و از چارچوب دولت-ملت خارج شده‌اند و توجه خود را به موضوعات بین‌المللی مانند محیط زیست، حقوق بشر، جنبش زنان، جنبش ضد نژاد پرستی، جنبش صلح و... سوق داده‌اند (عزیزخانی، ۱۳۹۰)؛

۷- تکثرگرایی جنبش‌های اجتماعی‌جدید: یکی از مهمترین ویژگی جنبش‌های اجتماعی‌جدید، تکثر در عقاید و ارزش‌هاست، که در تقابل آشکار با جنبش طبقهٔ کارگر است که به مارکسیسم به عنوان یک ایدئولوژی وحدت بخش و تمامیت‌گرا برای عمل دسته جمعی تکیه می‌کند (لارنا و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۰)؛

۸- استفاده از نمادها: این جنبش‌ها از شیوه‌های مختلفی برای هویت بخشی به خود و جلب توجه استفاده می‌کنند (رهبری، ۱۳۹۳: ۳۰۶)؛

۹- برداشت جدید از دموکراسی: جنبش‌های اجتماعی‌جدید سمت و سوی تلاش‌هایشان را از خود سیاست به فراسیاست تغییر داده‌اند. در برداشت جنبش‌های اجتماعی از دموکراسی، خود مردم باید مسئولیت دخالت در فرآیند تصمیم‌گیری سیاسی را قبول کنند (همان: ۲۹۶)؛

۱۰-اشکال جدید و غیرمتعارف عمل: از عمده‌ترین تفاوت‌های جنبش‌های اجتماعی‌جدید با فعالیت‌های بازیگران سیاسی دیگر، تفاوت در شیوهٔ مشارکت آنهاست؛ یعنی بازیگران دیگر به رفتارهای متعارف مانند رأی دهی یا اعمال نفوذ می‌پردازند اما طرفداران جنبش‌های اجتماعی جدید، از اشکال و شیوه‌های جدید و غیر متعارف مشارکت سیاسی مانند الگوی بسیج مبتنی بر عدم خشونت و نافرمانی مدنی تأکید دارند (لارنا و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۲).

- **جنبش‌های زیست محیطی**

یکی از مهمترین و تأثیرگذارترین جنبش‌های اجتماعی نوین در عصر حاضر، جنبش‌های زیست محیطی است. این جنبش‌ها از نیمهٔ دوم قرن نوزدهم هم زمان با صنعتی شدن جوامع، آلودگی هوا و تخریب محیط زیست به وجود آمدند و تاکنون نیز ادامه دارند. و با افزایش روند تخریب محیط زیست بر قدرت و نفوذ آنها در عرصهٔ سیاست و اجتماع افزوده شده است. جنبش‌های زیست‌محیطی را می‌توان به دو بخش جنبش‌های زیست‌محیطی کلاسیک و جنبش‌های زیست‌محیطی نوپدید تقسیم نمود.

- **جنبش‌های زیست‌محیطی کلاسیک**

در اواسط قرن نوزدهم، همزمان با صنعتی شدن جوامع غربی، رشد بی سابقهٔ شهرنشینی، افزایش آلودگی‌ها و حجم زباله‌های شیمیایی تصفیه نشده در مراکز صنعتی باعث شکل‌گیری جنبش‌های زیست محیطی کلاسیک شد. جنبش‌های زیست محیطی کلاسیک در قالب کمپین‌ها، انجمن‌ها و گروه‌های اجتماعی متشکل از طبقات بالای جامعه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

و طبقات متوسط شهری ایجاد شدند. آنها تلاش کردند تا از طریق لابی‌گری و اعمال فشارهای سیاسی بر دولت، سیاستمداران را وادار به تصویب قوانینی در زمینهٔ حفاظت از محیط زیست نمایند. تحت فشارهای محیط زیست‌گرایان کلاسیک اولین قوانین در زمینهٔ حفاظت از محیط زیست تحت عنوان Alkali Acts در سال ۱۸۶۳ در انگلستان به تصویب رسید؛ همچنین در سال ۱۸۶۵ در واکنش به رشد شهرها، بدتر شدن آلودگی هوا و آب و به منظور حفاظت از روستاها در برابر تجاوز کارخانه‌های روستایی به مناطق روستایی "انجمن حفاظت از جامعه"[۱] ایجاد شد (Golstein, ۲۰۱۸). همچنین می‌توان به انجمن‌های "دفاع از دریاچه[۲]"، "بازگشت به طبیعت"[۳] و " انجمن سلطنتی حفاظت از پرندگان[۴]" اشاره نمود.

به طورکلی جنبش‌های زیست محیطی کلاسیک منحصراً محلی یا ملی بودند و متعلق به افراد و طبقات بالای جامعه و روشنفکران طبقهٔ متوسط شهری بودند که حفاظت از طبیعت، حفاظت حیات وحش و حفاظت از شهرها و مناطق روستایی در برابر آلودگی ناشی از صنعتی شدن و شهرنشینی را مورد توجه قرار می‌داند و تلاش می‌کردند تا با اعمال نفوذ بر نظام سیاسی قوانینی را در جهت حفاظت و حمایت از محیط زیست تصویب نمایند.

- **جنبش‌های زیست محیطی نوپدید**

در اوایل دههٔ ۱۹۷۰ با افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی و انتشار آثار متعدد در زمینهٔ تخریب محیطزیست، جنبش‌های زیست‌محیطی‌نوپدید به وجود آمدند. جنبش‌های زیست¬محیطی‌نوپدید، جنبش‌های‌اجتماعی هستند که شبکه‌های غیرنهادینه شدهٔ متشکل از افراد و گروه‌هایی که فاقد وابستگی سازمانی هستند را شکل می دهند و انگیزه و هدف کنش دست جمعی آن در جهت رفع نگرانی‌های زیست¬محیطی است که دامنه و شدت نگرانی‌های آنها از جایی به جای دیگر می‌تواند متفاوت باشد (Dhondt, ۲۰۰۳: ۳۲۶).

مهمترین ویژگی جنبش‌های زیست محیطی نوپدید عبارت است از: بسیاری از مردم خود را بخشی از جنبش‌های زیست محیطی نوپدید می‌دانند از اینرو، در تظاهرات گستردهٔ عمومی و اقدامات صوری و نمادین این جنبش‌ها شرکت می‌کنند، همچنین فعالیت جنبش‌های زیست محیطی نوپدید منحصراً محلی یا ملی نیستند بلکه در سطح بین‌المللی فعالیت می‌کنند و مردم حق عضویت در سازمان‌هایی را دارند که در سطح جهانی فعالیت می‌کنند. روش‌های مبارزهٔ جنبش‌های زیست محیطی نوپدید متعدد، متنوع و غیر خشونت آمیز است (مگر در موارد استثنایی). به دلیل سطح فعالیت جنبش‌های زیست محیطی نوپدید در نامگذاری گروه‌های زیست محیطی نوپدید به ندرت از از واژه‌های ملی یا حوزه‌های خاصی مانند منطقهٔ دریاچه‌ای و..... استفاده می‌شود. سیاست‌های زیست محیطی فقط مخصوص جوامع صنعتی نیست بلکه در کشورهای در حال توسعه نیز دارای اهمیت است و مهمتر از موارد ذکر شده، ورود جنبش‌های زیست محیطی نوپدید به عرصهٔ قدرت و سیاست به صورت مستقیم و نقش آفرینی در این حوزه و ایجاد نوع جدیدی از سیاست به نام سیاست سبز و حزب جدید به نام حزب سبز شده است (ساتن، ۱۳۹۷: ۱۷۴-۱۸۶).

---

۱. Commons Preservation Society.
۲. Lake District Defence Society.
۳. Back-to-Nature.
۴. Royal Society for the Protection of Birds.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

- **چیستی جنبش‌های زیست محیطی به مثابه جنبش‌های نوپدید اجتماعی**

جنبش‌های زیست محیطی در واکنش به مدرنیته، صنعتی شدن و آثار و پیامدهای ناشی از آن شکل گرفته‌اند. از نیمهٔ دوم قرن بیستم، به دلیل پیامدهای فراگیر و جهانی معضلات زیست محیطی، محیط زیست به موضوع اساسی فعالیت‌ها و نگرانی‌های انجمن‌ها و گروه‌های طرفدار محیط زیست در سطح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی تبدیل شده است. امروزه، مسائل و معضلات زیست محیطی در سه بعد کاهش منابع، تخریب منابع و آلودگی میحط زیست تجلی یافته است. آثار تخریب محیط زیست و پیامدهای ناشی از آن و ضرورت مقابله و تلاش برای حل این معضل و مشکل جهانی، زمینه را برای ظهور جنبش‌های زیست محیطی نوپدید در دهۀ ۱۹۷۰ فراهم نمود. در این بخش از مقاله در پاسخ به چیستی جنبش‌های زیست محیطی، ماهیت اجتماعی جنبش‌های زیست محیطی نوپدید، ساختار و اشکال سازمانی آنها و عملکرد جنبش‌های زیست محیطی نوپدید مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- **ماهیت اجتماعی جنبش‌های زیست محیطی نوپدید**

پس از جنگ جهانی دوم و پیشرفت تکنولوژی، محیط زیست به شیوه‌های گوناگون مورد تهدید قرار گرفت. آزمایش‌های اتمی، تجزیه ناپذیری سموم کشاورزی، نابودی دریاچۀ آری[۱]، غرق شدن کشتی نفت کش توری کانیون[۲] و نشت نفت در آب‌های اقیانوس، رشد بی‌رویۀ جمعیت و در نهایت، انتشار کتاب "بهار خاموش"[۳] نوشتۀ راشل کارسون[۴] در دهۀ ۶۰، که به تأثیرات منفی آفت‌کش‌های زراعی به نام د.د.ت در محیط زیست و به ویژه بر روی پرندگان وحشی می‌پردازد (Carson, ۲۰۰۸: ۲۱). نقطۀ عطفی در شکل‌گیری جنبش‌های زیست محیطی محسوب می‌شوند. مجموعۀ مسائل و معضلات زیست محیطی موجود، ضمن افزایش نگرانی‌های عمومی، همگان را به چاره اندیشی فرا می‌خوانند. از دیدگاه هانیگن[۵] برای اینکه یک مسألۀ زیست محیطی با موفقیت حل شود، باید نهادهای حامی مردم وجود داشته باشند که هم مشروعیت و هم شرایط لازم برای پیگیری و حل مسألۀ زیست محیطی را فراهم نمایند (هانیگن، ۱۳۹۳: ۱۷۹-۱۸۲).

نتایج مطالعات زیست محیطی نشان می‌دهند که سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی در برجسته کردن مخاطرات ناشی از تخریب محیط زیست در میان دولت‌مردان و مردم نقش برجسته و بسزایی دارند؛ به گونه‌ای که بر سیاست‌گذاری‌های دولت‌ها و نحوۀ رفتار مردم در مواجهه با مسائل زیست محیطی تأثیر قابل توجهی داشته‌اند (Buffet &Dalmedico, ۲۰۰۹).

در دهۀ ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ مفهوم جدیدی در محیط زیست با عنوان "محیط زیست جهانی" به وجود آمد. یکی از عواملی که در ایجاد این مفهوم تأثیر بسزایی داشت، انتشار عکس‌هایی بود که در اواخر دهۀ ۱۹۶۰ در فضا از زمین گرفته شده بود. این تصاویر مردم جهان را متوجه این موضوع کرد که همۀ ما بر روی یک کرۀ خاکی زندگی می‌کنیم و در آن شریک هستیم. این موضوع باعث نوعی آگاهی "زیست محیطی کهکشانی" شد و زمینه را برای سیاسی شدن جنبش‌های زیست محیطی فراهم نمود (دبیری و واحد ناوان، ۱۳۹۰). امروزه یکی از مهمترین و جدیدترین جنبۀ

[۱].Lake Erie.
[۲].Torrey Canyon.
[۳].Silent Spring.
[۴] .Rachel Carson.
[۵]. Hannigan.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

جنبش زیست محیطی، شکل‌گیری احزاب سیاسی سبز و حضور مستقیم طرفداران محیط زیست در عرصهٔ سیاست با این پیش فرض است که سرنوشت کرهٔ زمین در نظام‌های سیاسی محوریت پیدا می‌کند (ساتن، ۱۳۹۷: ۱۸۲).

- **ساختار و اشکال سازمانی جنبش‌های زیست محیطی نوپدید**

جنبش‌های زیست محیطی، که با اندیشهٔ حفظ محیط زیست و کرهٔ سبز وارد عرصهٔ فعالیت اجتماعی شده‌اند، واکنشی در برابر کارکردهای خود ویرانگر جوامع غربی‌اندو تا حدودی در پاسخ به آگاهی‌های روزافزون زیست محیطی شکل گرفته‌اند (فیتزپاتریک، ۱۳۸۱: ۳۶۸). از دیدگاه "گرلاخ"[۱]، جنبش‌های زیست محیطی جزء جنبش‌های "توری‌مانند"[۲] هستند. جنبش‌های توری مانند از به هم پیوستن چند گروه یا نیروهایی به وجود می‌آیند که دارای آرمان مشترکی هستند؛ اما به صورتی مستقل فعالیت می‌کنند و شبکه‌ایی از نیروهای اجتماعی را تشکیل می‌دهند که مرز مشخصی ندارند (دلاپورتا و دیانی، ۱۳۸۴: ۲۰۴). مهمترین ویژگی جنبش‌های زیست محیطی عبارتند از اینکه:

۱- پایگاه طبقاتی این جنبش‌ها متعدد و متنوع است (Oberschall, ۱۹۸۰)؛

۲- مطالبات آنها فراطبقاتی و جهانی است (دابسون، ۱۳۸۸: ۳۰۹)؛

۳- طرفدارن جنبش زیست محیطی عمدتاً نه برای کسب قدرت سیاسی، بلکه برای تحت تأثیر قرار دادن آن و در فضای جامعهٔ مدنی به کنش می‌پردازند (پورسعید، ۱۳۹۲)؛

٤- جنبش زیست محیطی هویت‌گراست و به دنبال باز تعریف کیستی انسان در ارتباطش با طبیعت است (همان)؛

٥- جنبش زیست محیطی، به دنبال گشودن فضاهایی جدید برای کنش‌های دموکراتیک است (دابسون، ۱۳۸۸: ۴۲)؛

٦- یکی دیگر از ویژگی‌های جنبش‌های زیست محیطی به تعبیر اولسون، علاقهٔ عام به کالاهای عمومی[۳] است؛ کالاهایی که برای ادامهٔ حیات ضروری‌اند و باید بدون هزینه در اختیار همهٔ مردم باشند؛کالاهایی مانند کیفیت هوا، سلامتی، یا کاهش ترافیک، که هیچ طبقه‌ای نمی‌تواند ادعای انحصاری دسترسی به آنها را داشته باشد (Porta&Diani, ۱۹۹۹: ۳-۲).

جنبش‌های زیست محیطی به طور کلی به دو نوع تقسیم می‌شوند: ۱- محیط زیست‌گرایی ۲- زیست بوم‌گرایی. محیط زیست گرایی، در برخورد با آسیب‌ها و بحران‌های زیست محیطی قصد دارد با استفاده از رویکرد مدیریتی و اصلاحی و با استفاده از ابزارهای علمی به اصلاح بحران‌های موجود در محیط زیست بپردازد. زیست بوم‌گرایی اما، شرط داشتن محیط زیست پایدار را در دگرگونی بنیادی در مناسبات انسان با طبیعت غیر انسانی می‌داند و دارای سرشت و کارکردی انقلابی است (دابسون، ۱۳۷۷: ۱۱).

در یک تقسیم‌بندی دیگر، جنبش‌های زیست محیطی به دو دستهٔ سبزهای تیره[۴] و سبزهای روشن[۵] تقسیم می‌شوند. سبزهای تیره، بسیار افراطی هستند و معتقدند از آنجائی که همهٔ گونه‌های زنده و نه فقط انسان‌ها دارای ارزش اخلاقی

---

۱. Gerlach.
۲. Reticular.
۳. Public Giids.
٤. Dark Green.
٥. Light Green

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

هستند، انسان‌ها باید در طبیعت کمترین مداخلهٔ ممکن را انجام دهند. سبزهای تیره طرفدار عمل مستقیم بر علیه آلوده کننده‌ها و تخریب کنندگان محیط زیست هستند (کهیل، ۱۳۹۳: ۵۶) سبزهای تیره برای به چالش کشیدن نظم کنونی، به دنبال ائتلاف با کسانی هستند که از نظم کنونی زیان دیده‌اند (هریسون و بوید، ۱۳۹۲: ۳۸۷).

سبزهای روشن، بر این باورند که دگرگونی‌ها باید از درون نظام موجود و از طریق وضع مقررات حفاظت از محیط زیست، تغییرات مالیاتی، کند شدن رشد اقتصادی به صورت تدریجی ایجاد شوند. از دیدگاه سبزهای روشن، هدف از حفاظت محیط زیست حفظ آسایش انسان‌هاست؛ در حالیکه از دیدگاه سبزهای تیره، هدف از حفاظت محیط زیست حفاظت از تمام موجودات است (همان: ۴۰۳).

- **مهمترین سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی**

سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی در پاسخ به تخریب گستردهٔ محیط زیست و افزایش آلودگی‌های زیست محیطی به وجود آمدند از دیدگاه آنها، سوء استفادهٔ شرکت‌ها از قدرت و موقعیت خود برای کسب منافع مادی از طریق بهره‌برداری‌های گسترده از محیط زیست و سیاست‌های نامناسب حکومت در قبال مسائل زیست محیطی، باعث به وجود آمدن مشکلات زیست محیطی و اجتماعی شده‌اند. از اینرو،این جنبش‌ها با استفاده از کنش‌های مستقیم غیر خشونت آمیز در فعالیت‌های خود،خواهان جلوگیری از تخریب محیط زیست و مقابله با افراد، گروه‌ها و سیاست‌هایی هستند که باعث به وجود آمدن مسائل و مشکلات زیست محیطی شده‌اند. مهمترین سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی عبارتند از:

- **صلح سبز**[1]

"صلح سبز" بزرگترین سازمان طرفدار محیط زیست در جهان است. که در افکار عمومی با ویژگی ضد مدرن شناخته می‌شود و با تمام پیامدهای منفی مدرنیته تضاد دارد. نگرانی از ساخت بمب اتم و آزمایش سلاح‌های هسته‌ای، احساس انزجار و مخالفت با مصرف‌گرایی افراطی و مخالفت شدید با سیاست خارجی نظامی‌گرایانه، از رویکردهای مهم این جنبش هستند (Zelko, ۲۰۰٤). فعالیت صلح سبز، مستقیم و غیر خشونت آمیز است و با جهت‌گیری رسانه‌ای همراه است. اصلی‌ترین گرایش این جنبش، استفاده از رسانه‌های بین‌المللی برای به نمایش گذاشتن فعالیت‌های ضد محیط زیستی است (Wapner, ۱۹۹۵: ۳۲۱). صلح سبز، به منظور دستیابی به این هدف،از دو شیوه یا راهکار استفاده می‌کند: اول اینکه، موارد سوء استفاده از محیط زیست را، برای جلب توجه افکار عمومی و بازتاب گستردهٔ آن در جامعه، رسانه‌ای می‌کند. بدین منظور، جنبش صلح سبز از اقدامات نمادین استفاده می‌کند (Ibid). دوم اینکه، این گروه‌ها به منظور حفاظت از محیط زیست، خود مستقیم درگیر فعالیت‌های خطرناک می‌شوند. به همین دلیل، در مواردی به دلیل اقدامات‌شان مورد سوء قصد و تهاجم دولت‌ها قرارگرفته‌اند. در این زمینه می‌توان به غرق کردن کشتی صلح سبز توسط دولت فرانسه در سال ۱۹۸۵ اشاره نمود (گرجی فرد، ۱۳۹۵: ۱۲۸-۱۲۹).

[1]. Green Peace.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

- **اول زمین**[۱]

گروه "اول زمین"، با ورود به عرصهٔ سیاست، و حضور فعالان زیست محیطی در عرصهٔ سیاست در قالب احزاب سبز مخالف هستند. آنها نسبت به سیاستمداران بدبین‌اند و معتقدند که گروه‌های زیست محیطی در دستیابی به اهداف‌شان شکست خورده‌اند. از اینرو شعار گروه اول زمین "در دفاع از زمین مادر، هیچ سازشی را نمی‌پذیریم"، است. از دیدگاه گروه "اول زمین"، طبیعت مهمتر از موجودات انسانی است و صنعتی شدن باعث تباهی آن و حتی فروپاشی و تباهی کرهٔ زمین می‌شود (وال، ۱۳۹۴: ۲۷)آنها به منظور مقابله با تهدیدات زیست محیطی، از کنشگری مستقیم مانند "اکوتاژ"[۲] (سبز شدهٔ واژهٔ خرابکاری[۳]) حمایت می‌کنند. از دیدگاه آنها، قحطی، گرسنگی، و شیوع بیماری‌های واگیردار باعث می‌شوند طبیعت توازن خود را به دست آورد و حتی برخی از اعضای گروه "اول زمین"، در یک دیدگاه افراطی، خواهان عقیم کردن اجباری توده‌های انسانی هستند (وینسنت، ۱۳۷۸: ۳۰۷).

- **عدالت زیست محیطی**[۴]

انتشار اثری از رابرت بولارد[۵] در دههٔ ۹۰ میلادی تحت عنوان"دفع زباله در جنوب"[۶] را می‌توان سرآغاز تأسیس جنبش "عدالت زیست محیطی" محسوب نمود. در این اثر، بولارد به بررسی تفاوت‌های گستردهٔ اقتصادی، بهداشتی و زیست محیطی در بین گروه‌های نژادی، اجتماعی و اقتصادی در قرن بیستم می‌پردازد. از دیدگاه جنبش عدالت زیست محیطی، اسکان افرادی از یک نژاد یا قوم در مکان‌هایی که از آلودگی بالاتری برخوردارند، یا انباشت مواد سمی و آلوده در نزدیکی شهرها یا محیط‌هایی که افراد یک نژاد یا قوم خاص زندگی می‌کنند، از مصادیق تبعیض نژادی محسوب می‌شود. از اینرو، یکی از اهداف عدالت زیست محیطی، افزایش توزیع برابر امکانات زیست محیطی و تضمین این اصل است که به هیچ جامعه‌ای به صورت نابرابر زیان‌های زیست محیطی وارد نشود (Gonzalez, ۲۰۰۶).

- **جنبش شورش علیه انقراض**[۷]

در سال ۲۰۱۸ میلادی، جنبش‌های زیست محیطی رادیکال‌تر شدند و خواهان تغییرات اساسی و بنیادین در زمینهٔ حفاظت از محیط زیست گشتند. از اینرو، اهداف، برنامه‌های سیاسی آنها، شیوهٔ مبارزاتی و طرفدارن این جنبش‌ها نیز تغییر کرد. آنها نمایندگان و به ویژه احزاب سبز در مجلس را مورد انتقاد قرار می‌دهند که برای دستیابی به پست‌های سیاسی و دولتی مواضع خود را در مورد محیط زیست تغییرمی‌دهند. جنبش‌های رادیکال جدید زیست محیطی، به دنبال ایجاد یک گروه منسجم و بدون تعلقات سیاسی هستند. آنها مانورهای سیاسی را به شدت محکوم کرده و اجازه نمی‌دهند که احزاب سیاسی از مبارزات آنها به نفع خود استفاده کنند (Randall, ۲۰۰۸) یکی از مهمترین جنبش‌های رادیکال نوین "جنبش شورش علیه انقراض" است. که در واکنش به تغییرات شدید زیست محیطی در سال ۲۰۱۸ در انگلستان تأسیس شد. از نظر مؤسسان این جنبش، تغییرات اقلیمی خطرناکی در حال وقوع است و بهتر است پیش از آن‌که همه نابود شوند، راه‌حلی پیدا کرد (لوکور، ۲۰۱۹)؛ زیرا تمام راه‌های مدنی در دهه‌های گذشته برای حفاظت از

---

۱. EarthFirst.
۲. Ecotage.
۳. Sabotage.
۴. EnvironmentalJustice.
۵. Robert Bullard.
۶. Dumping in Dixie.
۷. Extinction Rebellion.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن بی‌نتیجه مانده است. از اینرو آنها به نافرمانی مدنی روی آورده‌اندو با استفاده از شیوه‌های غیر خشونت آمیز از دولت‌ها می‌خواهند که "وضعیت فوق‌العاده اقلیمی و زیست‌محیطی" اعلام کنند و برای "مقابله با تغییرات اقلیمی فوراً دست به کار شوند (www.bbc.com). مهمترین اهداف این جنبش در بریتانیا عبارت‌اند از:

یک: دولت باید وضعیت فوق‌العاده اقلیمی اعلام کند؛

دو: دولت بریتانیا باید بر اساس قانون موظف شود که تولید دی اکسید کربن را تا سال ۲۰۲۵ به صفر برساند (Randall, ۲۰۰۸)؛

سه: یک کمیته شهروندی باید تشکیل شود تا بر این تغییرات نظارت کند (www.bbc.com).

- **گروه‌های طرفدار محیط زیست**

علاوه بر جنبش‌های زیست محیطی، گروه‌های متعدد و متنوعی هم در زمینهٔ محیط زیست فعالیت می‌کنند. از مهمترین این گروه‌ها، می‌توان به "باشگاه سیرا" و "گروه بازپس گیری خیابان‌ها" اشاره نمود. در این بخش، این گروه‌ها و عملکرد آنها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

- **باشگاه سیرا[۱]**

"باشگاه سیرا"، بزرگترین تشکل زیست محیطی است که در سانفرانسیسکو پایه‌گذاری شد بنیانگذاران آن تلاش کردند تا دولت را متقاعد کنند که منطقهٔ یوسیمیتی را در کالیفرنیا مورد محافظت قرار دهد. این باشگاه در ابتدا به دنبال حفاظت از محیط‌های طبیعی در سلسله کوه‌های سیئرا نوادا بود؛ زیرا این کوه‌ها بخشی از زیبایی طبیعی در منطقه محسوب می‌شدند (ساتن، ۱۳۹۷: ۱۶۹). سپس ضمن افزایش درکی علمی از مناطق طبیعی، باعث افزایش آموزش عمومی در مورد مسائل زیست محیطی شد. در واقع، دسترسی عمومی به طبیعت، درک زیبایی شناختی و شناخت علمی، عواملی بودند که افراد بیشتری را برای ورود به جنبش‌های زیست محیطی ترغیب می‌کردند.

- **گروه باز پس‌گیری خیابان‌ها[۲]**

"گروه باز پس گیری خیابان‌ها" برای اولین بار در سال ۱۹۹۱ توسط جنبش "اول زمین" در انگلستان تأسیس شد. این جنبش یک جنبش ضد ماشین و طرفدار وسایل ارتباطی جایگزین است. آنها خواهان بازگرداندن خیابان‌ها به جامعه و باز پس‌گیری آنها از شرکت‌ها هستند. زیرا از نظر آنها، در دهه‌های اخیر فضاهای عمومی که متعلق به همگان بوده‌اند، بر اثر گسترش سرمایه‌داری به مالکیت خصوصی تبدیل شده و به همین دلیل از دسترس عموم خارج شده‌اند. از اینرو،مهمترین هدف جنبش باز پس‌گیری، احیای مجدد فضای شهری در دورانی است که نظام سرمایه‌داری همه چیز را به تصرف خود در آورده است (Jordan, ۲۰۰۹: ۲۸۰۷). از دیگر اهداف "جنبش باز پس‌گیری خیابان‌ها"، شادی در شهرها و امکان برپایی تجمعات بزرگ و کوچک برای شادمانی، رقص و آواز خواندن است. نائومی کلاین[۳] خواسته مشترک این گروه‌ها را حق استعمارزدایی از فضا می‌داند؛ تا فضای شهری به روی زندگی جمعی باز شود. به‌عنوان مثال، در یک اجرای خیابانی فعالان باز پس‌گیری خیابان‌ها ناگهان به میان اتومبیل‌ها در خیابان آمدند، سیستم صوتی را که

۱. Sierra Club.
۲. Reclaim The Street.
۳. Naomi Klein.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

نیروی الکتریسیتهٔ آن از رکاب زدن دوچرخه‌ها تأمین می‌شد، به کار انداختند و با پخش موسیقی در خیابان‌ها، از خیابان به عنوان یک مکان تجمع، یک محل رقص، یک مکان ملاقات برای لذت بردن از زندگی بدون خطر خودرو استفاده کردند (Klein, ۲۰۰۰: ۳۱۲).

امروزه سازمان‌ها و گروه‌های طرفدار محیط زیست در تمام دنیا وجود دارند. گاهی اوقات این سازمان‌ها و گروه‌های متعدد و متنوع بین‌المللی، در قالب یک مبارزهٔ بزرگ زیست محیطی به منظور دستیابی به اهدافشان در زمینهٔ حفاظت و حراست از محیط زیست با یکدیگر متحد می‌شوند؛از جمله مهمترین گروه‌های زیست محیطی که در دهه‌های اخیر با یکدیگر متحد شده‌اند، می‌توان به گروه‌های "صلح سبز"، "اول زمین"، "دوستان زمین"، "باز پس گیری خیابان‌ها" اشاره کرد. مبارزات آنها عمدتاً در تقابل با انرژی هسته‌ای، تلاش برای توقف صید و تجارت نهنگ، ممانعت از تخلیهٔ ضایعات هسته‌ای در دریا و نابودی بذرهای اصلاح شدهٔ ژنتیکی است (انصاری، ۱۳۹۲).

- **عملکرد جنبش‌های زیست محیطی نوپدید: شیوه‌های اعتراض و ابزارهای اقدام**

امروزه یکی از موضوعاتی که در مورد جنبش‌های اجتماعی اهمیت دارد، ابزارها و شیوه‌هایی است که جنبش‌های اجتماعی با استفاده از آنها دست به اقدام می‌زنند. جنبش‌های اجتماعی ابزارها و شیوه‌های عمل خود را بر اساس شرایط زمان انتخاب می‌کنند و تغییر می‌دهند. چارلز تیلی[۱] این ابزار و شیوه‌ها را با عنوان چنته یا خزانهٔ[۲] جنبش معرفی می‌کند. از دیدگاه تیلی، محیط جغرافیایی، شرایط سیاسی و امکاناتی که محیط در اختیار ما می‌گذارد، در استفاده از چنته‌های جنبش‌های اجتماعی مؤثر است (تیلی، ۱۳۸۹: ۸۴).

سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی از شیوه‌ها و ابزارهای متعدد و متنوعی برای بیان خواسته‌ها و اعتراض خود نسبت به تخریب محیط زیست و حفاظت از آن استفاده می‌کنند. در این پژوهش، شیوه‌های اعتراض آنها به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از: نافرمانی مدنی، فعالیت‌های نمادین و خرابکاری؛ که هر دسته از اشکال اعتراضی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین در پایان این بخش از مقاله، عملکرد رسانه‌های نوین ارتباطی به عنوان مهمترین ابزار مورد استفاده سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی، در سازماندهی، شکل دادن به اعتراضات و گسترش دامنهٔ اعتراضات مورد بررسی قرار می گیرد.

- **شیوه‌های اعتراض در جنبش‌های زیست محیطی نوپدید**

جنبش‌های اجتماعی ابزارها و شیوه‌های عمل خود را بر اساس مقتضیات زمان انتخاب می‌کنند و تغییر می‌دهند. جنبش‌های زیست محیطی نیز از این قاعده پیروی می‌کنند؛ امروزه جنبش‌های زیست محیطی به طور کلی از سه نوع شیوهٔ اعتراض استفاده می‌کنند که عبارتند از نافرمانی مدنی، اقدامات سمبلیک یا نمادین و خرابکاری. در این بخش از مقاله، اشکال اعتراضی جنبش‌های زیست‌محیطی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

[۱]. Charles Tilly.
[۲]. Repertoire

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

- **نافرمانی مدنی**[۱]

نافرمانی مدنی از نظر اصطلاحی عبارت است از هر اقدام قانون شکنانه آشکار و عمدی که با هدف جلب توجه همگان به نامشروع بودن برخی قوانین یا نادرستی آنها از جنبهٔ اخلاقی و عقلانی صورت می‌گیرد (مک لین، ۱۳۹۵: ۵۶۳). از دیدگاه گاندی، نافرمانی مدنی کاملاً انقلابی است و خالی از عنصر خشونت. شرکت‌کنندگان در نافرمانی مدنی، علیه قانون ظلم و جور عصیان می‌کنند؛ آنها مردم را دعوت می‌کنند که در مقابل قوانین خلاف عدالت اعتصاب کنند؛ و از قوانینی که بعضی نژادها را از ورود به بعضی اماکن ممنوع می‌سازند، اطاعت نکنند (گاندی، ۱۳۹۴: ۲۲۶). مسالمت آمیز بودن اعتراضات سیاسی، دوری از خشونت در جریان اقدام به نافرمانی مدنی، عمومی و آگاهانه بودن قانون شکنی، خصوصیاتی هستند که برای تعریف نافرمانی مدنی توسط نظریه‌پردازان جنبش‌های اجتماعی پذیرفته شده‌اند.

- **اشکال نافرمانی مدنی در جنبش‌های زیست محیطی**

به دلیل اوضاع بحرانی محیط زیست، طرفداران محیط زیست به شیوه‌های متنوع‌تری از مبارزه برای بهبود شرایط زیست محیطی روی آورده‌اند. تا بدین وسیله هر گروه براساس شرایط و توانایی‌های خود از یک یا چند روش استفاده کنند.

- **تظاهرات**[۲]

یکی از شیوه‌های مورد استفادهٔ سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی برای جلوگیری از تخریب محیط زیست و حفاظت از آن، تظاهرات است که حتی در مواردی ابعاد جهانی پیدا می‌کند. وسعت تظاهرات به طور مستقیم و غیر مستقیم بر حکومت‌ها تأثیر می‌گذارد و از این طریق، مخالفان شاخصی به دست حکومت‌ها می‌دهند که بدانند آنها تا چه اندازه از حمایت مردمی برخوردارند و از این طریق دولت‌ها می‌فهمند که تا چه میزان باید به اعتراضات توجه کنند و به آنها اهمیت بدهند (Denardo, ۱۹۸۵: ۳٦). از اینرو، جنبش‌های زیست محیطی باید بتوانند بیشترین تعداد ممکن تظاهر کنندگان را بسیج کنند تا از طریق تظاهرات گسترده توان خود را برای تأثیرگذاری بر پارلمان‌ها و حکومت‌ها افزایش دهند. در این زمینه می‌توان به تظاهرات گسترده علیه آزمایش‌های هسته‌ای فرانسه در مورو روا اشاره نمود. تظاهر کنندگان در بسیاری از کشورها مشروعیت تصمیم فرانسه را به چالش کشیدند و به منظورممانعت از اجرایی نمودن این تصمیم، با استفاده از برگزاری یک رشته تظاهرات اعتراض آمیز به تحریک افکار عمومی پرداختند (Rochon, ۱۹۸۸: ۳-٦).

به دنبال بروز حادثهٔ چرنوبیل در سال ۱۹۸۶، تظاهرات گسترده‌ای در بسیاری از کشورهای اروپا شکل گرفت. و معترضان، خواستار پایان دادن به استفاده از انرژی هسته‌ای بودند (Kriesi et al, ۱۹۹۵: ٤۹). در سال ۱۹۹۵ تظاهرات گستردهٔ بین‌المللی در واکنش به اقدامات شرکت رویال داچ شل[۳] در نیجریه برگزار گردید؛ زیرا در نتیجهٔ فعالیت‌های شرکت نفتی شل در منطقهٔ اوگونیلند[۴] نیجریه، زائدات نفتی بسیاری به رودخانه‌ها و آبگیرهای این منطقه سرازیر شده و نیز آتش‌سوزی‌های بسیاری در نواحی جنگی اوگنیلند بوقوع پیوست (ون روی، ۱۳۸۶: ۱۹۹-۲۰۰). همچنین در سال ۲۰۱۹ جنبش شورش علیه انقراض در اعتراض به تغییرات اقلیمی و آثار آن، تظاهرات گسترده‌ای را در لندن برگزار

[۱].Civil Disobedience.
[۲]. Demonstration.
[۳]. Royal Dutch Shell.
[٤]. Ogoniland

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

کرد. این تظاهرات که یازده روز طول کشید، در اروپا بازتاب گسترده‌ای پیدا کرد و به همین دلیل در حمایت از اقدام آنها در دیگر پایتخت‌های اروپایی تظاهرات مشابهی برگزار گردید (www.bbc.com).

- **بست نشینی یا تحصن[۱]**

این شیوهٔ اعتراض برای اولین بار در سال ۱۹۸۶ در جنبش دانشجویی مورد استفاده واقع شد و به عنوان یک شیوهٔ نافرمانی مدنی جدید مورد استقبال سایر گروه‌ها و جنبش‌های معترض قرار گرفت و به سایر نقاط اروپا منتقل شد (Tilly, ۱۹۸٦: ۷). امروزه جنبش‌های‌زیست محیطی در حرکت‌های اعتراضی خود به طور مستمر از شیوهٔ بست نشینی استفاده می‌کنند. در سال ۱۹۸۱ همزمان با برگزاری اولین کنوانسیون اروپایی صلح در بروکسل، اعتصاب کنندگان از کشورهای مختلف در اعتراض به فعالیت‌های هسته‌ای کشورهایی اروپایی، در خارج از تعدادی از پایگاه‌های هسته‌ای تحصن کردند (Epstein, ۱۹۹۹۱: ۸).

در سال ۲۰۱۹ فعالان زیست محیطی در اعتراض به تغییرات جوی تاکتیک بست‌نشینی را به مدت دو هفته انتخاب کردند. آنها در مرکز شهر لندن چادر زده و در اعتراض به تغییرات جوی به مدت یازده روز بست نشستند. در شهر برلین، تظاهر کنندگان رفت و آمد خودروها را در میدان اصلی شهر مسدود کردند و تعدادی از آنها در بیرون از دفتر آنجلا مرکل خود را به زنجیر کشیدند. در سایر کشورهای اروپایی مانند هلند، استرالیا، نیوزلند، اسپانیا و اتریش جنبش‌های زیست محیطی خیابان‌ها را مسدود کردند. هدف اصلی آنها وادار کردن حکومت‌ها به کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای به صفر تا سال ۲۰۲۵ و متوقف کردن روند نابودی تنوع زیست محیطی در کرهٔ زمین بوده است (لوکور، ۲۰۱۹).

- **اشغال مکان‌های دولتی**

از دیدگاه گروه "نافرمانی زیست محیطی پاریس"[۲]،گروه‌های زیست محیطی به منظور تضعیف نظم موجود و تغییر توازن قواعد بازی به نفع خود، باید از شیوه‌های جدیدتر و مؤثرتر نافرمانی مدنی مانند اشغال درازمدت مکان‌های استراتژیک استفاده کنند (همان). در سال ۱۹۹۵ در اعتراض به تصمیم فرانسه مبنی بر انجام آزمایش‌های هسته‌ای، تظاهر کنندگان سفارت فرانسه را در کانبرا[۳] اشغال کردند (دلاپورتا و دیانی، ۱۳۸۴: ۲۳۸). در آوریل ۲۰۱۹ سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی دفاتر، شرکت‌ها و اماکن مربوط به وزارت محیط زیست را در محلهٔ لدفانس پاریس به اشغال در آوردند. در همین سال و در اقدامی مشابه، گروه‌های "نافرمانی زیست محیطی پاریس"، "جنبش شورش علیه انقراض" و "جوانان برای آب و هوا" به منظور پشتیبانی و حمایت از جلیقه‌زردها[۴] ساختمان‌های دولتی در شرق پاریس را اشغال کردند (ایران نیوز، ۹۹).

---

۱. Sit-Ins.
۲. Désobéissance Ecolo Paris.
۳. Canberra.
۴. Le Mouvement des Gilets jaunes.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

- **تحریم**[۱]

یکی از مهمترین اقداماتی که می‌تواند سیاست دولت‌ها و شرکت‌های بزرگ را در رابطه با برنامه‌های مربوط به تخریب محیط زیست تغییر دهد استفاده از تحریم است. تحریم تجارت چوب های آمازون با انگیزهٔ حفاظت از جنگل های استوایی توسط "جنبش جنگل‌های بارانی" نمونه‌ای از سیاست تحریم است.همچنین در سال ۱۹۹۶ شرکت شل تصمیم داشت دکل نفتی فرسودهٔ خود را به دریای شمال بیندازد، و از آنجا که این اقدام باعث آلودگی دریا و صدمات زیست محیطی بسیاری به موجودات دریایی می‌شد،"صلح سبز" در واکنش به تصمیم شل تمام ایستگاه‌های پمپ بنزین شل در آلمان را تحریم کرد. در اثر تحریم و کاهش فروش بنزین،شرکت شل تسلیم شد و راه دیگری را برای دورانداختن دکل فرسودهٔ خود انتخاب کرد (براون، ۱۳۸۱).

- **امضاء دادنامه‌ها**[۲]

یکی دیگر از شیوه‌های نافرمانی مدنی مورد استفادهٔ جنبش‌های زیست محیطی، امضاء دادنامه‌هاست. دادنامه‌ها برای نشان دادن و نمایش قدرت عددی و میزان حمایت از جنبش‌ها استفاده می‌شوند. هدف امضاء کنندگان دادنامه‌ها، تلاش برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی است که منبع نهایی قدرت سیاسی محسوب می‌شوند. با توجه به اینکه امضاءکنندگان دادنامه‌ها رأی دهنده نیز هستند، پس فرض بر این است که نمایندگان برای اینکه امکان انتخاب مجدد آنها در دور بعد فراهم شود، بالأجبار مواضع خود را تغییر خواهند داد (Rochon, ۱۹۸۸: ۱۲۰). دادنامهٔ مردم هلند علیه موشک‌های کروز در سال ۱۹۷۹ و دادنامه‌هایی که در سال ۱۹۸۴ خواهان برگزاری رفراندوم در تمام کشورهایی بودند که در آنها پایگاه‌های موشکی قرار داشت، نمونه‌ای از دادنامه‌هایی هستند که توسط طرفداران محیط زیست مورد استفاده قرار گرفته‌اند (Ibid: ۱۷٤&۲۱۰).

- **اقدامات نمادین یا سمبلیک**[۳]

کنش نمادین یا سمبلیک از دیگر شیوه‌هایی است که مورد استفادهٔ جنبش‌های زیست محیطی قرار می‌گیرد. پیش فرض کنش نمادین یا سمبلیک بر این اصل است که زبان و نمادها، کاری بیش از انتقال ساده اطلاعات را انجام می‌دهند. آنها علاوه بر اینکه چیزی می‌گویند و کاری انجام می‌دهند، به شکل فعالانه‌ای درک ما را شکل می‌دهند و به خلق معنای تازه می‌پردازند و ما را به دنیای وسیعتری رهنمون می‌سازند (Cox, ۲۰۰۷). استفاده از کنش نمادین دو کارکرد دارد: اول اینکه ما را هوشیار می‌سازد، به ما هشدار می‌دهد، ما را متقاعد می‌کند، قدرت بسیج کنندگی دارد و به ما برای حل مشکلات زیست محیطی یاری می‌رساند و دارای تأثیری فوری است. دومین ویژگی آن، برسازنده بودن آن است؛ یعنی به ساخت یا شکل دهی بازنمایی‌های طبیعت و مشکلات زیست محیطی کمک می‌کند و همچنین کمک می‌کند موضوعات مشخصی را به عنوان مشکل شناسایی و تعریف کنیم (قائم و عرفانی حسین‌پور: ۱۳۹۵)

گروه‌های مردم نهاد زیست محیطی از شیوه‌ها و اشکال مختلفی برای فعالیت نمادین استفاده می‌کنند. اقداماتی مانند بغل کردن درختان[۴]، خوابیدن در برابر لودرهای تخریب‌گر، حصارکشی درختان، تشکیل زنجیرهٔ انسانی و مسدود کردن جاده‌هایی که به جنگل‌ها منتهی می‌شوند به منظور حفاظت از جنگل‌ها،سد کردن راه بولدزرها و ماشین‌آلات سنگین

۱. Boycott.
۲. Petitions.
۳. Symbolic.
۴. Tree Hunger.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

به منظور ممانعت از انجام پروژه‌هایی که به محیط زیست آسیب می‌زنند،و همچنین برهم زدن مراسمات رسمی، سازماندهی اعتصابات، مدفون کردن خود تا بالای گردن در گل و لای و سایر اقدامات مستقیم،نوعی کنش نمادین محسوب می‌شوند (Chalecki, ۱۹۹۹). جنبش زیست محیطی شورش علیه انقراض، در یک اقدام نمادین از طرفداران خود درخواست برگزاری "تظاهرات دیجیتالی" نموده و از آنها خواسته است تا با تلفن زدن و ارسال پیام به نمایندگان حوزه‌های انتخابیه خود و نیز "نهادهای قدرت"، دربارهٔ ضرورت اقدام فوری به منظور نجات کره زمین، اقدام کنند (www.iribnews.ir).

از دیگر اقدامات نمادین می‌توان به اقدام زنان طرفدار صلح در زمان برگزاری جلسات "گروه برنامه‌ریزی هسته‌ای ناتو" در بن اشاره نمود. زنان در خارج ستاد فرماندهی، با پاشیدن شن بر روی زمین شعار می‌دادند که ما نمی‌خواهیم شن در چشمانمان برود. همچنین در اجلاس اقتصادی ملل صنعتی غرب در ۱۹۸۴، گروه "مبارزه برای خلع سلاح هسته‌ای" تظاهراتی را در لندن برپا نمود که در آن بسیاری از فعالان، مدل‌هایی از موشک‌های کروز را با شعار "به طرف پرتاب کننده‌ات برگرد" حمل می‌کردند. فعالان محیط زیست در آلمان، کلوچه‌هایی را به شکل تانک پخته بودند و در هفتهٔ صلح آنها را توزیع می‌کردند و می‌گفتند "کلوچه به جای تانک". فعالان زیست محیطی در ناحیهٔ گریم هان، دورتا دور یک پایگاه موشکی را احاطه کردند تا به اصطلاح، نظامی‌گری را زندانی کنند. آنها آیینه‌هایی را جلوی این پایگاه گرفتند تا شر آن را به خودش بازگردانند و بذرهایی را روی حصارها پاشیدند تا زندگی را به جای مرگ پرورش دهند (Rochon, ۱۹۸۸: ۱۲۰).

- **خرابکاری**[۱]

در سال‌های اخیر، مجموعه‌ای از جنبش‌های زیست محیطی در عرصهٔ جهانی ظهور کرده‌اند که به آنها "محیط‌زیست‌گرایان رادیکال"[۲] گفته می‌شود. مهمترین ویژگی این جنبش‌ها، ماهیت خصمانهٔ تاکتیک‌هایی است که اغلب به کار می‌برند.این جنبش‌ها اغلب به نام "مبارزان محیط‌زیست"[۳] معروف هستند و یا به صورت کنایه آمیزی، مقامات دولتی آنها را "ترورگرهای محیط‌زیست"[۴] می‌نامند. اعضای این جنبش‌ها مستقیماً با مسألهٔ اجتماعی تخریب محیط زیست برخورد می‌کنند. آنها به منظور ممانعت از تخریب جنگل‌ها، به بولدزرها و دیگر ماشین آلات که قصد تخریب جنگل را دارند، صدمه می‌زنند؛ به منظور حفاظت و حمایت از حیولنات، آزمایشگاه‌های آزمایش حیولنات و وسایل و تجهیزات آنان را تخریب می‌کنند؛در مقلبل خلنهٔ محققانی که بر روی حیولنات تحقیق و آزمایش می‌کنند، تحصن می‌کنند؛ و به منظور ممانعت از فعالیت معدن‌کاران و عملیات استخراج معادن، خطوط برق را مختل می‌کنند. با وجود اقدامات مذکور، مبارزان محیط زیست تاکنون باعث صدمهٔ فیزیکی جدی به هیچ انسانی شده‌اند (Randall, ۲۰۰۶:).

به عقیدهٔ دیو فورمن،[۵] هر نوع عملیات خرابکاری به منظور مقاومت مستقیم و مقابله با تخریب زمین و اشکال زیستی آن، عملی خشونت‌آمیز محسوب نمی‌شود؛ زیرا هدف این سازمان‌های زیست محیطی هرگز صدمه زدن به هیچ موجود

۱. Sabotage.
۲. Radical Environmentalism.
۳. Eco-Warriors.
۴. Eco Terrorists.
۵. Dave Foreman.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

زنده‌ای نیست. فعالان جنبش از راهبردهای مستقیم مانند خرابکاری به عنوان یک نوع تنوع تاکتیکی و بر اساس شرایط خاص اســـتفاده می‌کنند؛ زیرا از دیدگاه آنها گاهی اوقات اقدامات رادیکال می‌تولند به فعالان زیســـت محیطی برای دستیابی سریعتر به اهداف و مقاصد کمک بیشتری کنند. علاوه بر "اول زمین"، سایر گروه‌های زیست محیطی مانند "صـــلح ســـبز"، "چوپانان دریا"[۱]، "برخورد اخلاقی مردم با حیوانات"[۲]، "اتحاد ردوود"[۳]، "توقف ظلم بر حیوانات هانتینگتون"[۴] و "دوستان زمین" نیز به تناسب موقعیت و شرایط، از راهکار خرابکاری برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کنند (Randall, ۲۰۰۸).

هدف ســازمان‌های مردم نهاد زیســت محیطی از اتخاذ تاکتیک‌های خرابکاری، افزایش هزینه‌های عملیاتی دولتها در پروژه‌ها و فعالیت‌هایی است که باعث تخریب محیط زیست می‌شوند. همچنین افزایش آگاهی مردم و حساس نمودن آنها نسبت به مسائل زیست محیطی و افزایش اعتبار خود به عنوان یک سازمان مردم نهاد زیست محیطی در نزد مردم، از دیگر اهداف آنهاست (Foreman & Haywood, ۱۹۸۹: ۱۷۳).

- **ابزارهای اقدام توسط جنبش‌های زیست محیطی نوپدید**

برای درک بهتر عملکرد سیاسی جنبشهای زیست محیطی، لازم است با مهمترین ابزارهای اقدام آنها نیز آشنا شد. یکی از مهمترین ابزارهای مورد استفادهٔ جنبش‌های زیست محیطی، فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی است که در دههٔ ۱۹۹۰ در افزایش قدرت جنبش‌های اجتماعی جدید، شـــکل‌دهی و هدایت افکار عمومی جهانی، اعتراض‌ها و ایجاد چالش‌های جدی برای حکومت‌ها، نقش مهمی بازی کرده‌اند.

- **استفاده از اینترنت و رسانه‌های نوین ارتباطی**

اینترنت به دلیل برخورداری از قابلیت‌هایی همچون وب‌سایت‌ها، گروه‌های خبری، پست الکترونیک و پتانسیل بالای شـــبکه‌ســـازی می‌تواند در موفقیت جنبش‌های اجتماعی جدید و بســـیج افکار عمومی و گســـترش اعتراض‌های جهانی تأثیرگذار باشد (سردارنیا، ۱۳۸۸).

تکنولوژی‌های نوین ارتباطی به‌ویژه اینترنت، به عنوان ابزاری برای سازماندهی، بسیج نیروها، تبادل اطلاعات و ایجاد ائتلاف میان گروه‌های مختلف زیست محیطی، به سرعت مورد توجه فعالان زیست محیطی قرار گرفت. به عنوان مثال، ســازمان‌های مردم نهاد زیســت محیطی برای جلوگیری از تصویب "معاهدهٔ تجارت آزاد آمریکای شـمالی"[۵] که در آن، پیش بینی‌های لازم برای حفاظت از محیط زیســت صــورت نگرفته بود، با اســتفاده از شــبکه‌های اینترنتی، ائتلافی از گروه‌های زیست محیطی در آمریکا، کانادا و شیلی متشکل از سازمان‌هایی مانند "دوستان زمین"، "باشگاه سیرا"، "صلح سبز"، "مدافعان حیات وحش" و "انجمن قانون محیط زیست کانادا" تشکیل دادند (Immerwahr, ۱۹۹۹).

در جریان گرم شـــدن بی ســـابقهٔ زمین و ظهور پدیدهٔ گرمایش جهانی، صـــفحات، گروه‌ها و کمپین‌های مختلفی در فیس بوک در این خصوص به وجود آمد تا با ارائهٔ راه‌کارها و تبادل نظر بین مردم و متخصصان به حل این بحران کمک کنند. این اقدامات باعث افزایش هوشـیاری جمعی، حسـاسـیت افکار عمومی و ترغیب مردم و مسـئولین برای حل این

۱. Sea Shepherds.
۲. People for the Ethical Treatment of Animals.
۳. Redwood Alliance.
۴. Stop Huntingdon Animal Cruelty.
۵. NAFTA.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

معضل شد و حتی پدیدهٔ گرم شدن زمین در سازمان ملل متحد و کمیسیون‌های مختلف اروپایی مورد بررسی قرار گرفت (کوهستانی، ۱۳۹۷: ۷۲).

- **خلق تصاویر نمادین و بصری**

یکی دیگر از ابزارهای مورد استفادهٔ جنبشهای زیست محیطی، به منظور افزایش آگاهی مردم و حساس نمودن افکار عمومی نسبت به مسائل مرتبط با محیط زیست، خلق تصاویر نمادین و بصری است. از دیدگاه گلد و رویل،[۱] پیشرفت‌هایی که تاکنون در حوزهٔ محیط زیست‌گرایی صورت گرفته، عمدتاً مدیون تصویر سازی است تا اضطرار و ضرورت جنبش جدید زیست محیطی (Gold. and Revill, ۲۰۰٤: ۱).

طرفداران خلق تصاویر نمادین بر این باورند که آنها در ارائهٔ پیام خود به مردم موفق بوده‌اند و توانسته‌اند وجدان عمومی را نسبت به سوء استفاده‌هایی که از محیط زیست می‌شود، بیدار کنند. از دیدگاه آنها، نازک شدن لایهٔ ازن زمانی به دغدغهٔ افکار عمومی تبدیل شد که این لایه به شکل تصویری صخره مانند بر فراز جنوبگان ترسیم شد. اقدامات افراطی شرکت‌های بزرگ جنگلداری نیز تنها زمانی به یک مسألهٔ بین المللی تبدیل شد که جنبش صلح سبز و سایر گروه‌های زیست محیطی، عکس‌های غم انگیزی از قطع درختان "جزیرهٔ ونکوور"[۲] را به معرض نمایش گذاشتند و به این منطقه، لقب برزیل شمال[۳] را دادند (ساتن، ۱۳۹۷: ۱۴۷).

بررسی‌های جامعه شناسان محیط زیست نشان داده است که بسیاری از وضعیت‌های نامطلوب محیط زیستی، تنها زمانی مورد توجه افکار عمومی قرار گرفته‌اند که آن وضعیت با سوز و گداز یا تصاویر تکان دهنده‌ایی همراه شده‌اند. با این رویکرد، حتی تصاویری که در بیلبوردها، بسته‌بندی مواد غذایی، مستندهای حیات وحش و کارت پستال‌ها از طبیعت ارائه می‌شوند، و همچنین تصاویر به ظاهر اتفاقی از محیط زیست در میان گزارش‌های خبری تلویزیون نیز می‌توانند عملکرد آگاه‌سازی نسبت به محیط زیست در افکار عمومی داشته باشد (Gold & Revill, ۲۰۰٤: ۳-٤).

یکی دیگر از روش‌های مؤثر برای جلب توجه افکار عمومی نسبت به مسائل زیست محیطی، استفاده از زبان محرک و تصویرپردازی بصری است. نازک شدن بیش از حد لایهٔ ازن زمانی به مسألهٔ زیست محیطی تبدیل شد که بیل شانتس[۴] ترانه‌ای به نام سوراخ در ازن[۵] ساخت. همچنین، زمانی اثرات بارانهای اسیدی مورد توجه قرار گرفت که طرفداران محیط زیست آلمان استفاده از اصطلاح والد اشتربن[۶] (جنگل رو به مرگ) را شروع کردند. همچنین لارنس[۷] و همکارانش در سال ۲۰۰۵ برای نشان دادن وضعیت بحرانی محیط زیست، استعاره‌های نظامی را وارد حوزهٔ محیط زیست نمودند؛ استعاره‌هایی مانند (حمله کردن، تخریب کردن، محو کردن، بازداشتن، تهاجم بر ضد و جنگ تمام عیار). تمام این مباحث نشان می‌دهند که از دیدگاه جامعه شناسان محیط زیست، زبان بصری قدرت ویژه‌ایی در زمینهٔ تحریک افکار عمومی و حساس کردن آنها نسبت به مسائل زیست محیطی دارد (هانیگن، ۱۳۹۳: ۱۴۸-۱۴۹).

---

۱. Gold and Revill.
۲. Vancouver.
۳. Brazil of the North.
٤. Bill Shontz.
٥. Hole in the Ozone.
٦. Waldsterben.
۷. Larson.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

در مجموع می‌توان گفت که رسانه‌های نوین ارتباطی در ایجاد انسجام درونی جسم بین رهبران و اعضاء جنبش، در ایجاد ائتلاف بین جنبش‌ها و کنشگران اجتماعی برخوردار از برخی اصول و اهداف مشترک، و در نهایت در گسترش اعتراض‌ها در محیط مجازی و اینترنتی و محیط عینی و واقعی جوامع تأثیر گذار بوده‌اند و همچنین، به عمومی و جهانی کردن اعتراض‌های محلی و ملی کمک قابل توجهی کرده‌اند (سردارنیا، ۱۳۸۸).

- **چرایی جنبش‌های زیست محیطی نوپدید به مثابه جنبش‌های نوین اجتماعی**

یکی از مهمترین و یژگی جنبش‌های نوین اجتماعی مربوط به ماهیت سیاسی آنهاست. از دیدگاه "لاک"[۱]، جنبش‌های نوین اجتماعی به دلیل سازماندهی ضعیفی که دارند توانایی تبدیل شدن به یک مخالف قوی در برابر دولت را ندارند. ماهیت سیاسی و عملکرد جنبش‌های نوین اجتماعی عبارت است از گسترش جامعهٔ مدنی، تقویت نهادهای بوروکراتیک و قوانین موجود، تقویت مطالباتی که با منافع قدرت‌های موجود جوامع پیشرفتهٔ صنعتی منافاتی ندارند، بر این اساس جنبش¬های نوین اجتماعی عمدتاً محافظه‌کار و در صدد محافظت و تقویت لیبرال دموکراسی هستند (کواسمی، ۱۳۸۸: ۲۱۴-۲۲۰).

در اوایل دههٔ ۱۹۸۰، نوع متفاوتی از جنبش‌های نوین اجتماعی در قالب جنبش‌های زیست محیطی نوپدید به وجود آمدند که مهمترین و اصلی‌ترین ویژگی آنها، ورود مستقیم به عرصهٔ سیاست و قدرت بود. این جنبش‌ها در ابتدا در قالب گروه‌های ذی‌نفوذ طرفدار محیط زیست تلاش کردند تا از طریق لابی‌گری و تماس با نمایندگان احزاب مختلف، ائتلاف با سایر گروه‌ها و حضور در مراکز خط مشی‌گذاری دیدگاه‌ها و خواسته‌ها و دغدغه‌هایشان را در مورد مسائل محیط زیست در پارلمان مطرح کنند (هریسون و بوید، ۱۳۹۲: ۳۸۶).

با ورود مستقیم گروه‌های طرفدار محیط زیست به عرصهٔ سیاست، نوع جدیدی از سیاست به نام "سیاست سبز"[۲] به وجود آمده است. در این سیاست، رابطهٔ طبیعت- جامعه دغدغهٔ اصلی طرفداران آن است. این سیاست دارای ایدئولوژی جدیدی بوده و به شکل‌گیری احزاب سبز منجر شده است. سیاست سبز، برخورد جامعه و حکومت با طبیعت را از بعد سیاسی مورد توجه قرار می‌دهد. در واقع، هدف سیاست سبز، دخالت دادن شرایط محیط زیست طبیعی به کل حوزه‌های تصمیم‌گیری سیاسی است. سیاست سبز چهار رکن دارد: اولین رکن آن، "زیست بوم"[۳]؛ دومین رکن آن، "عدالت اجتماعی"[۴]؛ سومین رکن آن، "دموکراسی ازپایین"؛[۵] و چهارمین رکن آن، "عدم خشونت"[۶] است (وال، ۱۳۹۴: ۱۳-۱۲). ارکان سیاست سبز از دیدگاه "پوریت"[۷] عبارتند از: محترم شمردن زمین و همهٔ موجوداتش؛ تمایل به تقسیم ثروت دنیا میان تمامی مردمانش؛ به رسمیت شمردن حقوق نسل آینده در استفاده از منابع؛ صیانت از محیط زیست به عنوان پیش نیاز یک جامعهٔ سالم و اعمال یک استراتژی غیر هسته‌ای و کم مصرف در زمینهٔ انرژی، بر مبنای صرفه‌جویی، کارایی بالاتر و تجدید پذیری منابع (Porritt, ۲۰۰۷: ۲۷). امروزه احزاب سبز با نفوذ در لایه‌های قدرت

---

۱. Luke.
۲. Green Politics.
۳. Biome.
۴. Social Justice.
۵. Grassroots Democracy.
۶. Nonviolence.
۷. Porritt.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

و حضور در مجالس قانونگذاری موفق شده‌اند قوانینی را در جهت تحـــدیـــد فعالیت‌های صنعتـــی آلـــوده کننده و سـلاح‌هـای هسته‌ای به تصـویب برسانند (کوهستانی سورچانی، ۱۳۹۷: ۶۶).

با ظهور تهدیدات و مشکلاتی در خصوص محیط زیست جهانی، حل این مسأله به هدفی عمده در منافع سیاسی و عمومی تبدیل شده است. در دههٔ ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ مفهوم "محیط زیست جهانی" شکل گرفت. از آنجا که مسائل جهانی زیست محیطی با اقدامات یکجانبهٔ دولت‌ها بر طرف نمی‌شود، دولت‌ها مجبور هستند تا بخشی از حاکمیت خود را به بازیگران فراملی واگذار کنند، در نتیجه زمینه برای حضور و نقش آفرینی بازیگران غیر حکومتی مانند سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی فراملی، در سیاست جهانی محیط زیست فراهم شد (حیدری فر، ۱۳۹۱: ۱۶۳). در عصر جهانی شدن، حفاظت از محیط زیست، متکی بر بازیگران نوظهوری است که نقش و اختیار مطلق و انحصـاری دولت‌هـا را به عنـوان تنهـا بازیگـران اصلـی در عـرصهٔ بین‌المللی، مـورد تـردیـد قرار دادند. ابعاد گستـردهٔ تخـریب محیط زیست در عصر جهانی شدن، نه تنهـا دولت‌هـا بلکه افـراد و سایر اعضـای جامعهٔ جهانـی را نگـران و حسـاس نموده است. بنابراین، حضـور و افزایش نقش نهادهای مـردمی، سازمان‌های مـردم نهـاد زیست محیطـی و اشخـاص خصوصی در حفظ و حمایت از محیط زیست به مسأله‌ایـی پذیرفته شده در عـرصهٔ بین‌الملل به ویژه در بین کشورهای توسعه یافته تبدیل شده است (غازی و ملایی، ۱۳۹۵).

نتیجه گیری

در این پژوهش، جنبش زیســت محیطی نوپدید، به عنوان یک جنبش نوین اجتماعی که در پاســخ به نگرانی‌های ناشی از تخریب محیط زیست به وجود آمده، مورد بررسی قرار گرفت. مهمترین هدف این جنبش‌ها، حفاظت و حمایت از محیط زیســت اســت. از اینرو طرفداران این جنبش‌ها با برجسـته کردن مسـائل و معضـلات زیسـت محیطی، تلاش می‌کنند تا بحران محیط زیست را به عنوان یک خطر و تهدید جدی در جوامع بشری معرفی کنند و از این طریق افکار عمومی را نسبت به این مسائل حساس نمایند. این جنبش‌ها در اواسط دههٔ ۷۰ رویارویی مستقیم با سیاست‌های آسیب رساننده به محیط زیست را آغاز نمودند آنها در ابتدا تلاش کردند از طریق نفوذ و تأثیرگذاری بر ساختارهای سیاسی به اهداف زیســت محیطی خود دســت یابند. بدین منظور از شــیوه‌های متعدد و متنوع‌تری مانند نافرمانی مدنی، اقدامات ســمبلیک و نمادین و خرابکاری در مبارزات زیســت محیطی خود اســتفاده کردند. آنها همچنین در دهه های اخیر به استفاده از ابزارهای نوینی مانند بکارگیری اینترنت و یا خلق تصاویر نمادین و بصری نیز روی آورده‌اند. اما عدم توجه به خواسته‌های آنها توسط سیاستمدارن باعث شد که این گروه‌ها به طور مستقیم و در قالب احزاب سیاسی برای اهداف خود وارد عرصهٔ رقابت و قدرت سیاسی شوند.

این موضوع باعث تعامل دو جانبه میان دولت و جنبش‌های زیست محیطی نوپدید گردید به گونه‌ای که جنبش‌های زیسـت محیطی نوپدید و دولت وارد روابط قدرت با یکدیگر شـدند و هر کدام از دو طرف رابطهٔ قدرت تلاش کردند تا با اســتفاده از ابزارها و شــیوه‌های مورد اســتفادهٔ خود بر دیگری تأثیر بگذارند در این میان جهانی شــدن و کاهش قدرت دولت‌ها باعث گسترش حوزهٔ فعالیت جنبش‌ها به ورای مرزها شد این موضوع باعث انسجام و قدرت بیشتر جنبش‌های زیست محیطی نوپدید و تأثیرگذاری آنها بر سیاستمداران و دولت‌مردان شده است به گونه‌ای که دولت‌مردان را وادار به پذیرش معاهدات بین‌المللی در زمینهٔ حفاظت از محیط زیســت نموده اســت. این موضــوع باعث می‌شــود که در آینده جنبش‌های زیســت محیطی به عنوان یک نیروی اجتماعی تأثیرگذار در عرصــهٔ قدرت و ســیاســت مورد توجه جامعه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

شناسی سیاسی قرار گیرند و جامعه شناسان سیاسی به مطالعه و بررسی تعامل میان دولت و جنبش‌های زیست محیطی به عنوان یک نیروی اجتماعی جدید در عرصهٔ قدرت و سیاست بپردازند.

منابع

انصاری، شهره. ۱۳۹۲. زنان و محیط زیست: از اسطوره‌های دیروز تا گام‌های امروز تشکل‌های مردم نهاد، فعالان مستقل، وب سایت‌ها و وبلاگ‌ها، همایش‌ها. *پژوهش نامهٔ زنان*، **۴. (۲)**: ۲۳-۳۵.

باتامور، تام. ۱۳۶۶. *جامعه‌شناسی سیاسی*. ترجمهٔ منوچهر صبوری کاشانی. انتشارات کیهان، تهران.

برات علی‌پور مهدی؛ محمد رضا امانی. ۱۳۹۶. کنش‌های هویتی در جنبش‌های اجتماعی جدید (مورد مطالعه؛ جنبش‌های اعتراضی در ایران و انگلیس، *سیاست‌های راهبردی و کلان*، **۵. (۲)**: ۱-۲۶.

براون، لستر. ۱۳۸۱. *اقتصاد زیست محیطی*، مترجم؛ حمید طراوتی، انتشارات هوای تازه، تهران.

بوکتین، دانیل؛ ادوراد کلر. ۱۳۷۹. *مسائل محیط زیست: (نابودی ازن، گرم شدن زمین، آلودگی هوا) (علل، پیامدها، راه‌کارها)*، مترجم یونس کریم‌پور. انتشارات جهاد دانشگاهی، ارومیه.

بونفو، ادوارد. ۱۳۸۵. *آشتی انسان با طبیعت*، مترجم صلاح الدین محلاتی. چاپ دوم. نشر دانشگاهی، تهران.

پورسعید، فرزاد. ۱۳۹۲. سیاست اجتماعی پایدار، *مجموعهٔ مقالات اکولوژی سیاسی*. به اهتمام مراد کاویانی راد. پژوهشکدهٔ *مطالعات راهبردی*، ۶۳-۸۸.

تورن، آلن. ۱۳۸۰. *نقد مدرنیته*. ترجمهٔ مرتضی مردیها. گام نو، تهران.

تیلی، چارلز. ۱۳۸۹. *جنبش‌های اجتماعی ۲۰۰۴-۱۷۶۸*. مترجم علی مرشدی زاد. دانشگاه امام صادق (ع)، تهران.

دابسون، اندرو. ۱۳۸۸. *اندیشهٔ اجتماعی و سیاسی سبز*، مترجم محسن ثلاثی. جامعه شناسان، تهران.

دابسون، اندرو. ۱۳۷۷. *فلسفه و اندیشهٔ سیاسی سبزها*، مترجم محسن ثلاثی. آگاه، تهران.

دبیری، فرهاد و عارف واحد ناوان. ۱۳۹۰، رسانه‌ها و توسعهٔ حقوق محیط زیست، *مطالعات رسانه‌ای*، **۶، (۱۳)**: ۱۶۵-۱۸۲.

دلاپورتا، دوناتلا و ماریو دیانی. ۱۳۸۴. *مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی*، مترجم؛ محمد تقی دلفروز، انتشارات کویر، تهران.

راولز، جان. ۱۳۹۱، *نظریهٔ عدالت*، مترجم کمال سروریان. چاپ دوم. انتشارات پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران.

رشیدپور، لقمان. ۱۳۸۲. بررسی و تحلیل عملکرد تشکل‌های غیر دولتی زیست محیطی در سال ۱۳۸۲. *دفتر مشارکت‌های مردمی سازمان حفاظت از محیط زیست*.

رهبری، مهدی. ۱۳۹۳. *جنبش‌های اجتماعی (کلاسیک، مدرن، پست مدرن)*. کویر، تهران.

ساتن، فلیپ دبلیو. ۱۳۹۷. *در آمدی بر جامعه شناسی محیط زیست*، مترجم صادق صالحی، چاپ سوم، انتشارات سمت، تهران.

سردارنیا، خلیل الله. ۱۳۸۸. اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها (بررسی نظری و مصداقی چند جنبش اجتماعی). *فصلنامهٔ پژوهش‌های ارتباطی*. **۱۶. (۴)**: ۱۵۱-۱۷۶.

عزیزخانی، احمد. ۱۳۹۰. بررسی تطبیقی نظریهٔ جنبش‌های اجتماعی جدید با انقلاب اسلامی ایران. *علوم سیاسی*. **۱۴. (۵۳)**: ۱۵۳-۱۷۸.

غازی، ایران؛ اعظم ملایی. ۱۳۹۵. ناپایداری زیست محیطی در خاورمیانه و چالش‌های سیاستگذاری مدیریتی و فرهنگی: مطالعهٔ مقایسهٔ ایران، ترکیه و عربستان. *فصلنامهٔ تخصصی علوم سیاسی*. **۱۲. (۳۷)**: ۱۲۱-۱۴۴.

فیتز پاتریک، تونی. ۱۳۸۱. *نظریهٔ رفاه: سیاست اجتماعی چیست؟*. مترجم هرمز همایون‌پور. مؤسسهٔ عالی پژوهش تأمین اجتماعی و گام نو، تهران.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

قائم، مهدی منتظر؛ رضوانهٔ عرفانی حسین‌پور. ۱۳۹۵. رسانه و محیط زیست؛ مقدمه‌ای بر ارتباطات زیست محیطی. *رسانه و فرهنگ*. **۶. ۲**: ۱۴۵-۱۷۰.

کوهستانی سورچانی، سمانه. ۱۳۹۷. *شبکه‌های اجتماعی و جنبش‌های زیست محیطی (مطالعه‌ای در صفحات مجازی فارسی)*. انتشارات صالحیان، تهران.

کهیل، مایکل. ۱۳۹۳. *محیط زیست و سیاست اجتماعی*. مترجم حسین حاتمی‌نژاد و سهراب امیریان، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران.

کینگ، مری الیزابت. ۱۳۹۴. *مهاتماگاندی و مارتین لوتر کینگ: قدرت مبارزهٔ عاری از خشونت*. مترجم شهرام نقش‌تبریزی. چاپ دوم. نشر نی، تهران.

گاندی، مهاتما. ۱۳۹۴. *همه مردم برادرند*. مترجم محمود تفضلی. چاپ سیزدهم. انتشارات امیرکبیر، تهران.

گرجی فرد، حمیدر ضا. ۱۳۹۵. *جرم شناسی سبز*. نشر میزان، تهران.

لارنا و دیگران. ۱۳۸۷. *جنبش‌های نوین اجتماعی*. مترجم سید محمد کمال سروریان و علی صبحدل. پژوهشکدهٔ مطالعات راهبردی، تهران.

لوکور، کلر. ۲۰۱۹. گرایش به رادیکالیزه شدن مبارزین محیط زیست. *ماهنامهٔ سیاسی، اجتماعی فرهنگی لوموند دیپلماتیک*، ترجمهٔ رؤیا شریفیان.

مک لین، ایان. ۱۳۹۵. *فرهنگ علوم سیاسی آکسفورد*. مترجم حمید احمدی. چاپ سوم. انتشارات میزان، تهران.

میرکواسمی، ایوب. ۱۳۸۸. ماهیت سیاسی جنبش‌های جدید اجتماعی. *علوم اجتماعی*. **(۴۷)**. ۱۹۷-۲۲۷.

نش، کیت. ۱۳۹۳. *جامعه شناسی سیاسی معاصر: جهانی شدن، سیاست و قدرت*. ترجمهٔ محمد تقی دلفروز. چاپ دوازدهم. انتشارات کویر، تهران.

وال، درک. ۱۳۹۴، *راهنمای مختصر سیاست سبز*، مترجم http://zaminian.org/.

ون روی ، آلیسون. ۱۳۸۶. *بازی مشروعیت جهانی: جامعهٔ مدنی، جهانی شدن و اعتراض*، مترجم احسان شاقاسمی، مرکز ملی مطالعات جهانی شدن، تهران.

وینسنت، اندرو. ۱۳۷۸. *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*، مترجم مرتضی ثاقب فر. انتشارات شمشاد، تهران.

هانیگن، جان. ۱۳۹۳. *جامعه شناسی محیط زیست*، ترجمهٔ صادق صالحی، انتشارات سمت، تهران.

هریسون، کوین؛ تونی بوید. ۱۳۹۲. *فهم اندیشه‌ها و جنبش‌های سیاسی*، مترجمان عباسعلی رهبر؛ حسن صادقیان کمار علیا و میرقاسم سیدین‌زاده، انتشارات رویه، تهران.

Carson, Rachel. ۲۰۰۸. *Silent Spring***.** Boston. Houghton. Mifflin, Mariner Books.

Chalecki, Elizabeth & , Peter L Chalecki. ۱۹۹۹. A Framework of Ordered Climate Effects on Water Resources: A Comprehensive Bibliography. *Journal of the American Water Resources Association*.**٦. (٣٥):** ١٦٥٧-١٦٦٥.

Cox, Robert. ۲۰۰۷. Nature's Crisis Disciplines: Does Environmental Communication Have Anethical Duty?. *Environmental Communication*. **١.(١):** ٥-٢٠.

Dalmedico, Amy Dahan & Christophe Buffet. ۲۰۰۹. Environmental NGOs in the Raising Debate of Climate Change. *Social Movements and Public Action***:**١١-٤٤.

Della Porta Donatella ؛Diani Mario. ١٩٩٩. Social movements*: an introduction***,** Blackwell Publishers, Oxford.

Denardo, James. ١٩٨٥. *Power in Numbers: The Political Strategy of Protest and Rebellion*, Princeton University Press.

Dhondt , Nele. ٢٠٠٣**.** *Integration of Environmental Protection into other EC Policies— Legal Theory and Practice*. Europe Law Publishing.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

Foreman, Dave ؛ Bill Haywood. ۱۹۸۹. *Ecodefense: A Field Guide to Monkeywrenching,*۲nd Edition, Ned Ludd Books, Tucson:

Garner Robert. ۲۰۰۰. *Environmental Politics*. Second Edition. Pub: Macmillan Press Ltd.

Gold John R؛ George Revill. ۲۰۰٤. *Representing The Environment*. Routledge, London.

Goldstein Steve. ۲۰۱۸. Climate Changr First Became NeWS ۳۰ Year Ago. Why Heven't We Fixed It?, https://kjzz.org/content/٦٧٣٦٨٨/why-havent-we-fixed-climate-change-۳۰-years-later. ۲۰۲۱/۸/۲۲.

Gonzalez Carmen G. ۲۰۰٦. Markets, Monocultures, and Malnutrition: Agricultural Trade Policy Through an Environmental Justice Lens, *Michigan State Journal of International Law*. **(١٤):** ۳٤٥-۳۸۲.

Immerwahr John. ۱۹۹۹. Waiting *for a Signal: Public Attitudes Toward Global Warming, the Environment and Geophysical Research*. American Geophysical Union.

Jordan John. ۲۰۰۹. Reclaim the Streets, in Immanuel Ness, ed, *The International Encyclopedia of Revolution and Protest: 1500 to the Present***.** Wiley-Blackwell. Oxford, (۸).

Klein Naomi. ۲۰۰۰. *No Logo*. Picador, New York.

Kriesi Hanspeter. ۱۹۹۱. *The Political Opportunity Structure of New Social Movements: Its Impact on Their Mobilization.* Switzerland, University of Geneva.

Kriesi Hanspeter Ruud Koopmans؛ Jan Duyvendak & Marco G WillemGiugni. ۱۹۹٥. *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis*. University of Minnesota Press.

North American Association for EnvironmentalEducation. ۲۰۱۱. *Excellence in Environmental Education, Guidelines for Learning K-12*. Executive Summary and Self- Assessment Tool, Washington D.C.

Oberschall Anthony. ۱۹۸۰. Loosely Structured Collective Conflict: a Theory and an Application. *Research in Social Movements. Conflict and Change*. **(۳):** ٤٥-٥٤.

Porritt Jonathon. ۲۰۰۷. *Capitalism as if the World Matters.* London.

Randall Amster. ۲۰۰۸. Deep Ecology: Living as if Nature Mattered. Salt Lake City.Eco-warriors: Understanding the Radical Environmental Movement. *In: Encyclopedia of Social Problems.*Edited by**:** Vincent N. Parrillo. ***15,* (۲):** ۱۷۸-۱۸٦.

Randall Amster. ۲۰۰٦. Perspectives on Ecoterrorism: Catalysts, Conflations, and Casualties**.** *Contemporary Justice Review. 9,* **(۳):** ۲۸۷-۳۰۱.

Rochon Thomas R. ۱۹۸۸. *Between Society and State: Mobilizing for Peace in Western Europe***.** Princeton University Press.

Tilly Charles. ۱۹۸٦. *The Contentious French: Four Centuries of Popular Struggle*. Cambridge.

Epstein Barbara. ۱۹۹۱. *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s***.** University of California Press.

Wapner Paul. ۲۰۰۸. Politics Beyond the State: Environmental Activism and World Civic Politics. *World Politics. 47,* **(۳)**.

WWF "WWF Annual Review". Available at <*http://www.wwf.org*>. Last access۱۹ May ۲۰۱۰: ۱-۲۰

Zelko Frank. ۲۰۰٤. Make It A Green Peace, The History of An International Environmental Organization.*German Historical Institute Bulletin*. **(۳٤):** ۱۲۷-۱۳٥.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOR: 20.1001.1.24237892.1401.9.2.7.5]